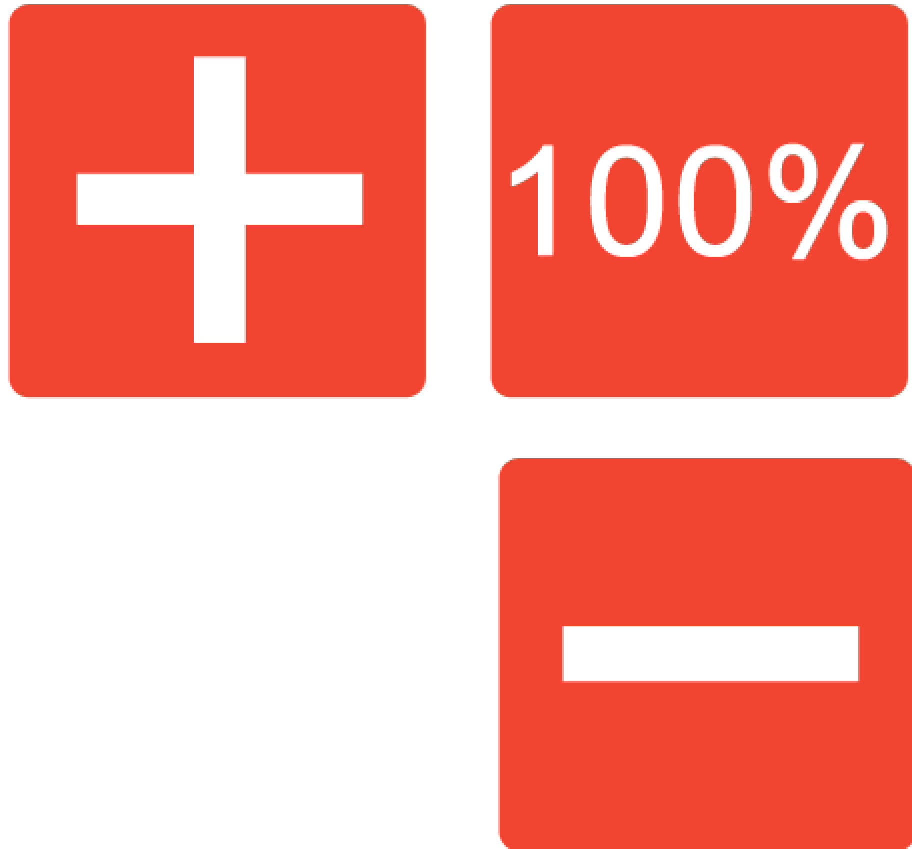
Altijd maar weer Foucault: het einde van de humaniora

18 december, 2014 -



De humaniora bestaan over een paar decennia waarschijnlijk niet meer. En daar zijn de humaniora voor een belangrijk deel zelf schuldig aan.

De toenemende nadruk op valorisatie in wetenschap is op zichzelf geen verkeerde ontwikkeling. Ze is wel een tikje nietszeggend, want in de praktijk wordt de waarde van wetenschappelijk onderzoek bijna exclusief bepaald door het nut van de resultaten. Vooral voor de humaniora, ook wel de geesteswetenschappen genoemd, is dat gevaarlijk.

Ik heb gehoord dat mensen die liever een contemporaine vertaling van Vergilius' Aenaeis lezen, elitair zijn en niet kunnen verwachten dat aan het financieren van zo'n titanenklus zuurverdiende belastingcenten worden besteed. Dat moet de vertaler maar lekker in zijn eigen tijd doen, wat overigens in toenemende mate gebeurt.

Dat iemand zich de grootste prestaties uit de menselijke cultuur eigen wil maken, wil doorgronden, ervan wil leren, heeft meestal verdomd weinig met 'nut' te maken. Nutsdenkers zijn niet geïnteresseerd in betere mensen en geleerdheid, ze zijn geïnteresseerd in economische argumenten om ongeletterdheid te rechtvaardigen. Ze zijn voor cultuur en

beschaving wat de fundamentalistische theologen voor de florerende islamitische filosofie in de late Middeleeuwen waren: dodelijk verstikkend.

Dat gezegd hebbende, dit gaat de nutsdenkers niet stoppen de overheidsfinanciering voor de humaniora af te knijpen. Maar dat komt niet doordat ze kwaadaardig zijn. Ze kunnen gewoon heel gemakkelijk een stok vinden om de hond mee te slaan, want de humaniora geven in hun publieke verschijning voortdurend aanleiding om ze geen cent meer te willen geven. De munitie die hun discipline kapotschiet, maken de geesteswetenschappers zelf.

Das war einmal

Oudere docenten vertellen wel eens over de jaren zeventig, over hoe verstikkend marxistisch hun onderwijs destijds was. Ze denken gepijnigd aan de rigide kaders en de linkse docenten die dachten een samenleving te kunnen herscheppen naar Marx' ideale wereld. Er was wezenlijk geen sprake van wetenschap als missie om kennis te verwerven en vergroten, wetenschap was verworden tot instrument om sociale of politieke doelen te behalen. Gelukkig is dat nu niet meer zo, zeggen ze er plichtsgetrouw achteraan.

De docenten van de jaren zeventig lieten zich naast Marx ook inspireren door Foucault. Foucault was ontegenzeggelijk een briljante filosoof, maar wel een heel gevaarlijke. Hij keert zich tegen de bestaande maatschappelijke orde en pretendeert haar te ontmaskeren als een machtsconstruct vol onderworpenen en slachtoffers. Kennis wordt productief gemaakt om macht te creëren en in stand te houden, zo beweert hij. Ironisch genoeg hebben zijn 'maatschappijkritische' (maar eigenlijk ordinair linkse) navolgers precies gedaan wat ze wilden blootleggen: kennis politiseren om er macht mee uit te oefenen. De linkse universiteit werd geboren. En die universiteit bestaat nog steeds; de academie in de Westerse wereld, zeker ook in Nederland, wordt voor het overgrote deel bevolkt door wetenschappers met linkse voorkeuren. (Laat duidelijk zijn dat niet alle wetenschappers, ook niet in de humaniora, links zijn of dat laten blijken, maar dat de invloed van de ideeën die we als 'links', 'progressief' en vaak ook 'postmodern' noemen, zich sterk doet gelden.)

In 1993 publiceerde de vooraanstaande filosoof John Searle een artikel getiteld 'Rationality and realism, what is at stake?', waarin hij waarschuwt voor de richting die vooral de humaniora inslaan. Oude wetenschappelijke waarden als waarheid, objectiviteit, werkelijkheid en rationaliteit komen volgens hem in toenemende mate onder druk te staan door postmoderne filosofen en wetenschappers. Deze vijanden van de rede gebruiken postmoderne analyses om op meer retorische dan argumentatieve wijze de kern van het Westerse denken te ondermijnen. Als ze dat kunnen opblazen, zijn er geen belemmeringen meer om hun ideeën uit dragen en hun vakgebied tot politiek vehikel te degraderen.

Het gevaar van waarde- of theoriegeladen onderzoek ligt voor alle wetenschappen op de loer, maar in de humaniora kan het zich sterker manifesteren. In de geschiedenis bijvoorbeeld, moeten we ons ervan bewust zijn dat onze contemporaine manier van naar het verleden kijken, een door de tegenwoordige tijd gekleurde beschrijving van het verleden oplevert. Dat kan heel onschuldig zijn. De geleerde Moses Finley vroeg zich bijvoorbeeld in 'The ancient economy' af of er in de Oudheid zoiets was als wat wij tegenwoordig een economie noemen. Ons concept daarvan is een modern concept en niet zonder meer terug te vinden in het Middellandse Zeegebied, tweeduizend jaar geleden.

Maar het wordt link als het verleden ons zozeer tegenstaat, dat we onder elke steen bewijs voor onze eigen politieke en ideologische opvattingen gaan zoeken. Genderstudies zijn daar een goed voorbeeld van. In theorie is dit een legitiem, zij het niet extreem relevant vakgebied waarin genderpatronen in bijvoorbeeld de geschiedenis onderzocht worden. Helaas zijn de genderstudies geüsurpeerd door wetenschappers met meer bitterheid dan wetenschappelijke merites en is de discipline verworden tot een vorm van feministisch gepamfletteer. Met behulp van zwakke filosofie en dogmatisch feminisme, vertellen ze ons dat Hendrik VIII een vrouwenhater was die uiteindelijk niets was zonder zijn vrouwen. De geschiedwetenschap hoort zich niet te lenen voor wat de Britse historicus David Starkey een ‘obsessie met bizarre soap-opera’s’ noemt.

Dit is niet zomaar een exces in de wereld van de humaniora, de links-progressieve politisering is sinds de jaren zeventig nooit verdwenen. Hoewel hij overleed in 1984 was Michel Foucault in 2007 nog steeds de meestgeciteerde denker in de humaniora. Vlak daarachter staat Jacques Derrida, die verklaard tegenstander was van de rationaliteit, waarheid, werkelijkheid en objectiviteit die Searle zo hoog acht. Bizar genoeg zwom Searle tegen de stroom in, toen hij met deze kernbegrippen de Westerse traditie probeerde te verdedigen.

Dichter bij huis kreeg rechtsfilosoof Andreas Kinneging het in de jaren 2000 voor de kiezen toen hij als conservatief-geïnspireerde hoogleraar in Leiden over de grondslag van recht en staat zou doceren. Dat was toch gevaarlijk? De conservatieve en multicultuur-kritische enclave in Leiden is een unicum in de Nederlandse academie. Zoals Kinneging zelf al riposteerde: “Vrijwel alle universiteiten, hogescholen en ook media worden gedomineerd door links. Dat geldt ook voor de departementen en de staf van overheidsadviesorganen zoals de WRR. De publieke sector wordt gedomineerd door het linkse circuit. Linkse circuits benoemen elkaar. Er is een groot gebrek aan pluriformiteit. Hier zijn eindelijk eens een paar mensen aangenomen met andere opvattingen. Het is dan een gotspe om te zeggen ‘is het niet een beetje veel"”.

Nee, de academie is niet genezen van de verstandsverbijstering van de jaren zeventig. Lang niet alle wetenschappers zijn links, geenszins, maar het links-progressieve gedachtegoed is nog altijd dominant. De studenten van de jaren zeventig werden zelf docenten, ze verruilden het marxisme voor een waaier van destructief postmodern denken en zij doceren de studenten van nu. Niet voor niets dat universiteiten bevolkt zijn met melkmuilen die Nederland inherent racistisch vinden, een afkeer hebben van kapitalisme en wezenlijk ook van democratie. Maar dat weten ze zelf nog niet, want ze hebben vooral samenvattingen van samenvattingen gelezen.

Kritiek en destructie

Het is vrij zeldzaam dat wetenschappelijk onderzoek echte rommel is. Het gebeurt wel, maar het is gewoon niet de norm, ook niet in de gepolitiseerde humaniora. De veronderstellingen van waaruit gewerkt wordt zijn twijfelachtig, maar op basis daarvan wordt doorgaans wel iets degelijks in elkaar geknutseld. Het is een soort scholastiek, maar dan met nog vreemdere dogma’s en op basis van heilige teksten met minder auctoritas. Het onderzoek kan weliswaar relatief objectief zijn uitgevoerd, maar de keuze voor een bepaald onderwerp verraadt een hoge mate van subjectiviteit.

Daarom zijn de literatuurwetenschappen in de ban van minderheidsliteratuur, is er in de geschiedenis grote aandacht voor het verwerpelijke kolonialisme en kun je beter schrijven

over multiculturalisme in het Laat-Romeinse rijk als je een promotiebeurs wilt ontvangen. En als je in de wetenschap niet verder kunt, bieden vele faculteiten altijd nog stageplekken aan bij politieke partijen. Helaas wel exclusief links.

Deze ontwikkeling is om drie redenen levensbedreigend voor het voortbestaan van de humaniora: in de eerste plaats is wetenschap met ideologische smetten gevaarlijk. In de tweede plaats wordt het steeds lastiger om uit te leggen waarom belastingbetalers over de brug moeten komen voor een belijdend VARA-lid met zes letters voor zijn naam. In de derde plaats is objectiviteit een kernonderdeel van de Westerse wetenschappelijke traditie.

Het gevaarlijke aan ideologische gemotiveerde onderzoeken en onderzoekskeuzen, kunnen we schitterend illustreren met het gemiddelde bon ton-onderzoek naar 'de natie'. Dat onderzoek is enorm interessant, maar verzandt bij de meeste geleerden in het problematiseren van het concept 'natie'. Er wordt op gewezen dat het een construct is en dat er vroeger heel andere samenlevingsvormen waren. Tegen de collegezaal wordt er vervolgens bijverteld dat we nu ook niet zo benauwd moeten doen over het behouden van bepaalde kenmerken van de natie; alles is immers in flux.

Dit is het ideale startpunt voor capitalutie. Het is wetenschappelijk niet integer, want een descriptie is geen prescriptie. Uitgaan van deze positie ten opzichte van de natie, nodigt ons bovendien uit om nog eens te kijken naar de merites van sociaal-darwinisme. We kunnen er toch allemaal niets aan veranderen, dus waarom zouden onze best nog doen de minderbedeelden te helpen?

Dit soort onderzoeksresultaten over de natie is een ideaal wapen in een strijd tegen de natiestaat, voor federalisering, voor multiculturalisme, tegen vermeend racisme, tegen 'uitsluitende denkkaders' überhaupt. Het anekdotisch bewijs van studenten die met meer verontwaardiging dan consistentie uitleggen dat de natiestaat een racistisch concept is, is helaas genoeg om nooit meer te slapen.

De radicale consequenties van bijvoorbeeld Foucaults denken, of dat van Derrida ('il n'y a pas de hors-texte' – 'er iets niets buiten de tekst') worden weleens als (sociaal) constructivistische positie gepresenteerd. Voordat dat een aannemelijke positie is, moet eerst de werkelijkheid verdwijnen, een taak die zij en hun volgelingen maar al te graag uitvoeren. Daarom is er zoveel onderzoek dat in deze richting verschijnt: het wil veranderen, sociale problemen oplossen, een utopistische agenda afvinken. Alleen eerst even de werkelijkheid en die weerbarstige Westerse denktraditie opruimen.

Fantastisch hoor, dat humaniora-afdelingen zo hofleveranciers worden van nette progressieve mensen, maar het is tekenend voor de humaniora. De werkelijkheid die ze zo verachten – want niet dezelfde als het ideaal – moet kapot. Het moet anders. Als je dat maar lang genoeg volhoudt, creëer je een gefragmenteerde samenleving waarin de intellectuele elite iedere vorm van nationale verbondenheid aan latent racisme en achterlijkheid linkt. Precies zoals nu gebeurt.

Maar de afdeling sloopwerken maakt nog een fout: ze zijn niet langer kritisch, maar zelfdestructief. Geholpen door denkers vanaf de jaren zestig, surfend op de herontdekking van Nietzsche, is de links-progressieve factie in de Westerse traditie niet langer zelfkritisch, maar uit op zijn eigen vernietiging. De centrale these kan uitgedrukt worden in de retorische vraag 'wat maakt het Westen zoveel beter dan de rest van de wereld?'

Er wordt nu al decennialang ‘niets’ geantwoord. Daarom heeft de intellectuele elite ook zo’n moeite met machten die wel ergens in geloven, zoals radicale moslims. Radicale moslims zijn, afgezien van bomaanslagen en moorden, in Nederland relatief ongevaarlijk. Pas samengegooid in een instabiel amalgaam met ‘kritiese’ academici, krijgen ze voet aan de grond. Dan worden de verschillen lieflijk genuanceerd. In het geval van een dilemma, blijkt bijvoorbeeld de VU rustig segregatie tussen mannen en vrouwen te faciliteren. Het Westen heeft immers niets om zich op te laten voorstaan.

Backclash en pluriformiteit

Net als veel hedendaagse kunstenaars, kiezen de prominente linkse intellectuelen nog altijd de slachtofferrol. De prominente linkse intellectuelen, neem Maarten van Rossem, keren hun ideeën tegen de werkelijkheid, gelardeerd met wetenschappelijk bewijsmateriaal dat daarvoor speciaal is geproduceerd. Als de maatschappij zich daar tegen keert, schreeuwen ze moord en brand.

Daarom is er binnen de humaniora ook zo’n afkeer van valorisatie en nutsdenken. Ongeletterde klootzaken bemoeien zich ineens met hun geleerde werk. Ze hebben daar volkomen gelijk in, dat is ook ongezond. Wetenschap moet je, net als rechtspraak, niet democratiseren. Toch voelen ze de hete adem van het grote publiek en de toenemende urgentie de noodzaak van hun werk uit te leggen. Het publiek ziet daardoor nog sterker een manifestatie van ideologen en schijnbaar vooringenomen wetenschappers aan tafel bij de praatprogramma’s en in de kranten. Dit voedt slechts het idee dat er aan universiteiten veredelde partij-ideologen of wereldvreemde gewone-mensen-haters zitten. Prominente wetenschappers maken in hun ogen gemene zaak met politici die tegen hen lijken te zijn.

Mag allemaal niet waar zijn, maar alleen in de blauwdrukken van progressieven is publieke opinie iets wat je kunt negeren. Electoraal heeft het zich al doen gelden; het Topsectorenbeleid is grotendeels een bezuiniging in de humaniora. Zeg nu zelf: we kunnen kankeronderzoek financieren of een wederom op Foucault gebaseerde kritiek op het Westerse racisme. De keuze is snel gemaakt, zelfs voor filosofen. Een te groot deel van de humaniora is bezig met ondermijnen, terwijl ze ook zouden moeten funderen. Daar hebben we geen geduld of geld meer voor.

Tot slot over de kernwaarden van wetenschap. Het is een illusie om te denken dat we een negentiende-eeuws subject kunnen vinden dat zich evenveel interesseert voor zijn gerafelde jasje als voor politiek en ideologie. De volkomen belangeloze wetenschapper bestaat niet en dat hoeft ook niet. Wetenschappers zijn geen übermenschen. Voorwaarde voor een gezonde wetenschappelijke orde is niet het belangeloos individu, maar een rationele discussie tussen wetenschappers over hun resultaten en ideeën. Het doel is dat uiteindelijk de beste ideeën overblijven. Helaas wordt dat moeilijk, als iedereen toch al zelfvoldaan op één lijn zit. Het aloude wetenschappelijke model werkt niet als wetenschap gebruikt wordt op epistemische rechtvaardiging bij morele superioriteit aan te leveren.

Pluriformiteit is extreem belangrijk in de wetenschappelijke wereld. Dissonanten verstoren de harmonie en dat is maar goed ook, anders blijven we achter met een in zichzelf gekeerd spreekkoor.

Niet alle wetenschappers zijn links of progressief. Maar deze denkrichting is wel dominant in de humaniora. Dit blijkt uit de obsessie met denkers die de traditionele Westerse

wetenschappelijke waarde als obsoleet afwijzen. Het uit de weg ruimen van weerbarstige obstakels naar de vervolmaking van wetenschap als politiek ideeëndepot, komt ze uitstekend uit. Dat blijkt ook uit de onderwerpkeuze: slavernij, kolonialisme, imperialisme, de natie en natiestaat, feminisme en minderheden, het zijn extreem populaire onderwerpen. Deze wetenschappers hebben decennialang de werkelijkheid bevochten met evenveel uitzinnige theorie als bozig engagement, maar nu keert de werkelijkheid zich tegen hen. En als ze niet uitkijken, betekent dat het einde van de humaniora zoals we die nu aan universiteit gewend zijn.